

Grzegorz Łęcicki

Teologia mediów audiowizualnych jako wyzwanie XXI wieku

Theology of audio-visual media as a challenge to the twenty-first century

STRESZCZENIE:

ANALIZA WSPÓŁCZESNEJ SYTUACJI KULTUROWEJ, CHARAKTERYZUJĄCEJ SIĘ DOMINACJĄ CYWILIZACJI WIZUALNEJ. UKAZANIE SPECYFIKI TEOLOGII MEDIÓW W KONTEKŚCIE TEOLOGII RZECZYWISTOŚCI ZIEMSKICH ORAZ TEOLOGII PRAKTYCZNEJ: PASTORALNEJ I KATECHETYKI. PRÓBA SFORMUŁOWANIA METODOLOGII, ZADAŃ, CELÓW I OBSZARÓW BADAWCZYCH TEOLOGII MEDIÓW AUDIOWIZUALNYCH JAKO DZIAŁU TEOLOGII ŚRODKÓW SPOŁECZNEGO PRZEKAZU. POSTULAT KWALIFIKOWANIA TEOLOGII MEDIÓW JAKO SUBDYSCYPLINY NAUK O MEDIACH ORAZ ZALICZANIA ICH DO NAUK HUMANISTYCZNYCH.

SŁOWA KLUCZOWE:

CYWILIZACJA OBRAZU, TEOLOGIA ŚRODKÓW SPOŁECZNEGO PRZEKAZU, NAUKI O MEDIACH, TEOLOGIA MEDIÓW AUDIOWIZUALNYCH

ABSTRACT:

ANALYSIS OF CURRENT CULTURAL SITUATION CHARACTERIZED BY DOMINATION OF VISUAL CIVILIZATION. PRESENTATION OF SPECIFICITY OF MEDIA THEOLOGY WITHIN CONTEXT OF EARTHLY REALITIES THEOLOGY AND PRACTICAL THEOLOGY: PASTORAL AND CATECHESIS. AN ATTEMPT TO DEVELOP METHODOLOGY, TASKS, PURPOSES AND FIELDS OF RESEARCH OF AUDIOVISUAL MEDIA THEOLOGY AS A FIELD OF SOCIAL COMMUNICATION MEANS THEOLOGY. A POSTULATE TO QUALIFY MEDIA THEOLOGY AS A SUB-DISCIPLINE OF KNOWLEDGE ABOUT MEDIA AND INCLUDE IT INTO HUMANISTIC FIELD OF STUDY.

KEYWORDS:

VISUAL CIVILIZATION, SOCIAL COMMUNICATION MEANS THEOLOGY, MEDIA STUDIES THEOLOGY, AUDIOVISUAL MEDIA THEOLOGY

Postęp w dziedzinie komunikacji (naturalnie, rozumianej w tym przypadku jako proces przekazu i rozpowszechniania informacji, a nie w aspekcie środków lokomocji i przemieszczania się) oraz rozwój środków społecznego przekazu spowodował w XX wieku istotne zmiany nie tylko cywilizacyjne, ale i kulturowe. Dostrzegali je kolejni papieże, w okresie pontyfikatu których pojawiały się nowe urządzenia i wynalazki medialne.¹ Specyficzne znaczenie środków społecznego przekazu zaakcentował także II Sobór Watykański (1962 – 1965); w dekrecie *Inter mirifica*, ogłoszonym w 1963 roku ojcowie soborowi podkreślili wyjątkową wartość wynalazków medialnych, oddziałujących zarówno na poszczególnych odbiorców, jak i na całą społeczność². Aktualna ludzkość jest tak silnie zależna od mediów, że charakteryzowana bywa jako społeczeństwo zmediatyzowane³. „Media, które są współcześnie obecne w każdym obszarze ludzkiego życia, stają się jednocześnie nośnikami obecności człowieka w świecie”⁴. W dużej mierze twierdzenie to odnosi się również do mediów audiowizualnych.

Cywilizacja obrazu

Na rewolucyjne przemiany kulturowe, spowodowane rozwojem mediów audiowizualnych, filmu, a szczególnie telewizji, zwrócił szczególną uwagę papież Paweł VI (1963 – 1978). Z całą ostrością i przenikliwością dostrzegł on istotę radykalnej metamorfozy cywilizacyjnej, polegającej na odchodzeniu od dawnego, tradycyjnego modelu kultury i komunikacji, dla których głównym nośnikiem było słowo (głównie pisane), a kształtowaniu się nowej formy przekazu, a mianowicie ruchomego, udźwiękowionego obrazu, obecnego w domu, i stanowiącego nowy rodzaj poznania.⁵ Cywilizację obrazu papież Paweł VI określił jako nowy styl życia.⁶ Niewątpliwym powodem popularności kina, filmu i telewizji stała się ich atrakcyjność jako przekazu oddziałującego jednocześnie na słuch i wzrok. Znakiem oraz miernikiem popularności mediów audiowizualnych było i jest obliczanie czasu spędzanego przed telewizorem, a także liczby widzów uczęszczających do kina, bądź oglądających wybrany film. W dzisiejszych czasach prowadzi się zaś analogiczne badania dotyczące liczby godzin spędzonych przed ekranem komputera.

¹ Pius XI (1922 – 1939) w 1936 r. ogłosił pierwszą encyklikę (*Vigilanti cura*) dotyczącą kinematografii; w 1957 r. Pius XII (1939 – 1958) ogłosił encyklikę (*Miranda prorsus*) poświęconą radiu, kinu i telewizji. Na temat nowych mediów i wynalazków z dziedziny komunikacji społecznej wypowiedali się, najczęściej w orędziach na Światowe Dni Komunikacji Społecznej, papieże epoki posoborowej: Paweł VI, bł. Jan Paweł II, Benedykt XVI.

² Zob. Dekret *Inter mirifica o środkach społecznego przekazu*, p. 1 – 2. w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 2002, s. 87.

³ Zob. A. Adamski, *Media w analogowym i cyfrowym świecie. Wpływ cyfrowej rewolucji na rekonfigurację komunikacji społecznej*, Warszawa 2012, s. 12.

⁴ Tamże.

⁵ Zob. Paweł VI, *List apostolski Octogesima adveniens z okazji 80. rocznicy ogłoszenia encykliki Rerum novarum*, p. 20, Wrocław 1999, s. 23 – 25.

⁶ Zob. Paweł VI, *Adhortacja apostolska Evangelii nuntiandi o ewangelizacji w świecie współczesnym*, p. 42, Wrocław 2001, s. 35.

Zjawisko ekspansji mediów audiowizualnych, dominacji ikonosfery nad logosferą⁷, wytworzyło nową sytuację kulturową, charakteryzującą się – między innymi – swoistą łatwością w przyswajaniu treści (nie wymagającą takiego wysiłku intelektualnego, który jest konieczny podczas uważnej lektury, czy napięcia uwagi w czasie słuchania radia), natychmiastowością percepcji, co może skutkować powierzchownością, bądź nawet całkowitym niezrozumieniem oglądanych przekazów.⁸ Do istotnych cech cywilizacji obrazu wolno również zaliczyć hegemonię emocji, co powoduje podważenie tradycyjnego systemu wychowania i formacji akcentujących konieczność podporządkowania uczuć wolnej woli, a jej zaś – rozumowi. Cywilizacja obrazu, przesadnie afirmująca znaczenie emocji, wpływa na jakość percepcji oglądanych treści; charakter i szybkość narracji filmowej może powodować jej powierzchowny odbiór, niemal bezrefleksyjny, wyłącznie bierny pod względem intelektualnym. O ile w tradycyjnym modelu kultury słowa koniecznością była umiejętność czytania, pisanie, analiza tekstu, znajomość lektur, poznanie skojarzeń i kontekstów literackich, o tyle w przypadku przekazów audiowizualnych może się naiwnie wydawać, że do ich zrozumienia potrzebne jest wyłącznie patrzenie i słuchanie bez żadnego przygotowania intelektualnego. Swoiste lenistwo intelektualne, odbiór bezrefleksyjny, brak kontroli nad emocjami towarzyszącymi percepcji przekazów audiowizualnych może stanowić trwały schemat utrwalający postawę bierności oraz ignorancji wobec mediów ikonicznych.

Teologia wobec aktualnych przemian kulturowych

Mijające półwiecze od rozpoczęcia obrad Drugiego Soboru Watykańskiego ukazało wieczną młodość Kościoła przejawiającą się – między innymi – nie tylko w prawidłowym diagnozowaniu zjawisk i przemian zachodzących we współczesnym świecie, ale także w poszukiwaniu nowych dróg i sposobów głoszenia Ewangelii w nowych warunkach kulturowych, niejako zdeterminowanych rozkwitem środków przekazu i urządzeń komunikacyjnych. Rozwój cywilizacji medialnej oraz gwałtowny postęp w dziedzinie komunikacji społecznej stały się wyzwaniem duszpasterskim dla Kościoła, a więc i dla teologii. Rozumienie jej fundamentalnego zadania, którego jednym z podstawowych wymiarów jest umiejętność „rozwiązywania ludzkich problemów w świetle Objawienia”⁹ łączy się integralnie z postulatem rozwijania teologii kultury oraz teologii mediów¹⁰. Sobór zalecał bowiem stosowanie wiecznych prawd do zmieniających się warunków ludzkiej egzystencji¹¹. Nie bez znaczenia jest również to, że teologia, będąc

⁷ Por. A. Lepa, *Funkcja logosfery w wychowaniu do mediów*, Łódź 2003, s. 53 – 57; P. Drzewiecki, *Renesans słowa. Wychowanie do logosfery w kulturze audiowizualnej*, Toruń 2010, s. 46 – 49.

⁸ Por. G. Łęcicki, *Psychologiczne, kulturowe i społeczne uwarunkowania odbioru mediów audiowizualnych*, w: A. Adamski, A. Gralczyk, K. Kwasik, M. Laskowska (red.), *Media audiowizualne i cyfrowe wobec wyzwań współczesnego społeczeństwa*, Warszawa 2012, s. 65 – 66.

⁹ *Dekret Optatam totius o formacji kapłańskiej*, p. 16. w: Sobór..., dz. cyt., s. 298.

¹⁰ Zob. H. Seweryniak, *Teologie „na progu domu”*, „Kultura – Media – Teologia” nr 1 (1) 2010, s. 11 – 12; <http://www.kmt.uksw.edu.pl> (dostęp 10.10.2012 r.).

¹¹ Zob. *Dekret Optatam totius...*, dz. cyt., p. 16, s. 298.

Nowe zjawiska cywilizacyjne i medialne ukształtowały nowy model kultury, określany mianem cywilizacji medialnej. Jedną z jej wyróżniających cech stało się to, że rzeczywistości realnej zaczęła towarzyszyć rzeczywistość wirtualna.

dadą nauką o Bogu, stanowi refleksję o prawdach objawionych, a przede wszystkim o specyficznej relacji między Bogiem a człowiekiem, w czym zjawisko komunikacji odgrywa zasadniczą rolę¹².

Gwałtowne i niezwykle dynamiczne przemiany, dokonujące się we współczesnym świecie przede wszystkim pod wpływem rozwoju technologicznego i cywilizacyjnego związanego z dziedziną komunikacji społecznej oraz mediów, zaowocowały między innymi globalizacją kultury; środki społecznego przekazu spowodowały, że świat rzeczywiście stał się globalną wioską. Rozpoznając znaki czasów Kościół zaczął więc rozwijać te gałęzie refleksji teologicznej, które dotyczą rzeczywistości ziemskich, a szczególnie kultury i stanowiących jej część mediów. Z całą mocą należy zaakcentować, że charakter owej refleksji nie ogranicza się jedynie do postulatu wykorzystywania środków społecznego przekazu jako narzędzi rozpowszechniania treści religijnych. Oczywiście, media mogą i powinny służyć ewangelizacji, ale teologiczna refleksja dotycząca środków społecznego przekazu musi uwzględniać namysł nad szeregiem skomplikowanych i złożonych zagadnień, związanych z rozwojem nowych mediów oraz urządzeń komunikacyjnych¹³.

Nowe zjawiska cywilizacyjne i medialne ukształtowały nowy model kultury, określany mianem cywilizacji medialnej. Jedną z jej wyróżniających cech stało się to, że rzeczywistości realnej zaczęła towarzyszyć rzeczywistość wirtualna. Współczesnej ludzkości zaczęto przypisywać określenie społeczeństwa sieciowego oraz medialnego, którego styl życia różni się diametralnie od codziennej egzystencji poprzednich, nawet nieodległych pokoleń¹⁴. Kolejne wynalazki z dziedziny komunikacji społecznej definiowano najpierw jako nowe media, a następnie jako nowe nowe media; zaczęto się również zajmować zjawiskiem konwergencji mediów oraz fenomenem uczestnictwa użytkowników mediów w tworzeniu przekazów i komunikowaniu, co stało się szczególnie widoczne w ewolucji portali społecznościowych

¹² Por. Abp E. Ozorowski, *Teologia*, w: Tenże, *Słownik podstawowych pojęć teologicznych*, Warszawa 2007, s. 307; *Teologia*, w: G. O'Collins, E. G. Farrugia, *Zwięzły słownik teologiczny* (tł. J. Ożóg), Kraków 1993, s. 261.

¹³ Syntetycznie wylicza je H. Seweryniak, art. cyt., s. 15 - 17; <http://www.kmt.uksw.edu.pl> (dostęp 11.10.2012 r.).

¹⁴ Por. T. Goban-Klas, *Cywilizacja medialna*, Warszawa 2005, s. 30 - 44.

oraz blogów¹⁵. Nowe formy komunikacji, a także nowe formy wspólnoty w wymiarze wirtualnym stanowią zarówno przedmiot duszpasterskiej troski Kościoła, jak i wyzwanie dla refleksji teologicznej.

Teologia środków społecznego przekazu w systemie nauk o mediach

Dokonane ostatnio w Polsce wyodrębnienie nauk o mediach jako osobnej dyscypliny naukowej stanowi ważną oraz istotną zmianę przekraczającą wymiar metodologiczny.¹⁶ Okazało się bowiem, że fenomenowi rozwoju mediów i nowych technik, sposobów komunikacji i rozpowszechniania przekazów medialnych, towarzyszy postęp naukowy i bogactwo refleksji intelektualnej, badającej systematycznie rozmaite aspekty procesu komunikacji społecznej oraz przekazów medialnych i ich wpływu na postawy indywidualne oraz społeczne.

Wśród rozmaitych nauk o mediach nie brakuje dotyczącej ich refleksji teologicznej. Religijność i pobożność stanowią bowiem istotne elementy ludzkiej egzystencji, nie rzadko najważniejsze; należą też do fenomenów kultury i cywilizacji, które ukształtowały specyficzny rodzaj tradycji duchowej, sposobu interpretowania świata, postrzegania Boga i człowieka. Obecność i używanie nowoczesnych środków komunikacji medialnej istotnie zaś przemieniło nie tylko sposób codziennego życia milionów osób, ale również znacząco wpłynęło na dokonujące się rewolucyjne zmiany obyczajowe i mentalne. Istnienie dwóch potężnych rzeczywistości – religii i mediów – skłania do refleksji o ich wzajemnych relacjach. Analizy teologicznej, inspirowanej Objawieniem oraz doktryną medialną Kościoła, domagają się coraz nowsze zjawiska, będące skutkiem rozwoju urządzeń komunikacyjnych i powszechności przekazów medialnych. Soborowy postulat uprawiania teologii w kontekście rozwiązywania rozmaitych ludzkich dylematów, wynikających z aktualnej rzeczywistości, przenikniętej i kształtowanej mediami, stanowi wyraźny drogowskaz dla badaczy pragnących analizować fenomen cywilizacji medialnej w kontekście teologii¹⁷.

Co ciekawe, potrzeba rozwijania teologii mediów ma charakter doświadczenia uniwersalnego; także bowiem inni uczeni chrześcijańscy, nienależący do Kościoła katolickiego, również zajmują się teologią środków przekazu¹⁸.

¹⁵ Por. P. Levinson, *Nowe nowe media* (tł. M. Zawadzka), Kraków 2010, s. 11.

¹⁶ Zob. T. Goban – Klas, *Nauki o mediach – baza czy nadbudowa nowych teorii nauk społecznych?* <http://www.up.krakow.pl> (dostęp 20.10.2012 r.).

¹⁷ Por. L. Schofield Clark, *Building Bridges between Theology and Media Studies*, “The International Study Commission on Media, Religion & Culture Center for Mass Media Research”, University of Colorado; Plenary Presentation to the Catholic Theological Society of America; <http://mrcproject.org/english/clark2.htm>; (dostęp 12.10.2012); W. Henkel, *Aeropagus of Modern World*, w: H. Rolfes, A. A. Zukowski (red.), *Communicatio socialis. Challenge of Theology and Ministry in the Church*, s. 29 – 35; <http://www.uni-kassel.de/upress/online/frei/978-3-89958-310-6.volltext.frei.pdf> (dostęp 13.10.2012 r.); J. Borg, M.A. Lauri, *Paradigm Shifts in the Teachings of the Catholic Church about Media Education*, “Global Media Journal” – Polish Edition, Spring 2012, nr 1 (9); <http://www.globalmediajournal.collegium.edu.pl/artykuły/wiosna 2012> (dostęp 13.10.2012 r.).

Wśród rozmaitych nauk o mediach nie brakuje dotyczącej ich refleksji teologicznej. Religijność i pobożność stanowią bowiem istotne elementy ludzkiej egzystencji, nierzadko najważniejsze; należą też do fenomenów kultury i cywilizacji, które ukształtowały specyficzny rodzaj tradycji duchowej, sposobu interpretowania świata, postrzegania Boga i człowieka.

Należy zauważyć, że katolicka doktryna medialna podkreśla przede wszystkim moralny wymiar wszelkich komunikatów medialnych, tak jak i każdej innej ludzkiej aktywności¹⁹. Drugie przypomnienie dotyczy podstawowej oceny środków społecznego przekazu, które Kościół interpretuje jako wspaniałe wynalazki, owoc zarazem ludzkiego geniuszu, intelektu, ale także jako dar Boży dla ludzkości mający służyć jej rozwojowi, postępowi, integracji²⁰. Wszystkie wymiary produkcji, twórczości, realizacji przekazów medialnych podlegają ocenie i krytycznej analizie nie tylko ze względów moralnych, ale także religijnych. Do zadań teologii środków społecznego przekazu należy więc odkrywanie tego, co w mediach stanowi wymiar Bożego daru²¹.

Zainteresowanie teologii mass mediami miało źródło nie tylko w rozwoju teologii rzeczywistości ziemskich, ale przede wszystkim w odniesieniu do zagadnień praktycznych, związanych z istnieniem i działalnością Kościoła²². Wśród nich należy wymienić dylematy etyki dziennikarskiej, czy mówiąc szerzej – etyki nadawców i twórców przekazów medialnych; wśród kolejnych kwestii znajdują się zagadnienia używania i wykorzystywania środków społecznego przekazu w dziele preewangelizacji, ewangelizacji, katechizacji i formacji. Następny zespół problemów wiąże się z postulatem edukacji medialnej, rozumianej jako część procesu oświatowego i pedagogicznego, mającego na celu przygotowanie odbiorców do krytycznego i selektywnego odbioru komunikatów oraz przekazów medialnych. Widoczna dominacja zagadnień należących do teologii praktycznej, a więc katechetyki i teologii pastoralnej, nie wyklucza jednak refleksji dotyczącej istoty komunikowania oraz posługiwania się mass mediami. Niebagatelny problem

¹⁸ Zob. W. F. Fore, *A Theology of Communication*, <http://www.religion-online.org/showarticle.asp?title=268> (dostęp 14. 10. 2012 r.).

¹⁹ Zob. Jan Paweł II, *Przekazywać wartości moralne i duchowe*, w: *Media i dziennikarstwo w nauczaniu Jana Pawła II*, A. Lewek (red.), Warszawa 2008, s. 377.

²⁰ Zob. Jan Paweł II, *List apostolski Szybki rozwój o szybkim rozwoju środków społecznego przekazu*, p. 1, w: *Listy apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 2007, s. 761.

²¹ Zob. H. Seweryniak, art. cyt., s. 17.

²² Por. J. Majka, *Metodologia nauk teologicznych*, Wrocław 1995, s. 33.

badawczy łączy się z analizowaniem wzajemnych relacji między religią, mediami a kulturą. Osobnym, a zarazem niezwykle istotnym zagadnieniem jest ewangelizacja ludzi i świata mediów, środowisk twórców, nadawców, realizatorów, aktorów, osób występujących przed mikrofonami i kamerami²³.

Praktyczny wymiar wykorzystywania mass mediów w dziele katechizacji oraz ewangelizacji odnosił się do tradycyjnego podziału na grupę nadawców przekazów medialnych oraz populację odbiorców. Najnowsze media i techniki komunikacji interpersonalnej znacznie zmieniły ów dawny model. Współcześni użytkownicy mediów, głównie Internetu, oraz przenośnych urządzeń komunikacyjnych, są zarówno odbiorcami, jak i nadawcami przekazów medialnych, które mogą upowszechniać na rozmaitych forach internetowych, za pośrednictwem portali społecznościowych, blogów czy wpisów komentujących fakty i opinie. Rozwój dziennikarstwa obywatelskiego, choć może stanowić ważną inicjatywę społeczną (szczególnie w środowiskach lokalnych), niesie niebezpieczeństwo zbytnej amatorszczyzny, nieprofesjonalizmu, niestaranności, tworzenia przekazów przez osoby niemające odpowiedniego przygotowania zawodowego. Zanik wyraźnego podziału na nadawców oraz odbiorców przekazów medialnych stanowi więc kolejne wyzwanie dla teologii środków społecznego przekazu.

Zarysowane obszary badawcze jednoznacznie sytuują teologię środków społecznego przekazu jako naukę interdyscyplinarną, mającą istotny związek z różnymi dziedzinami teologii praktycznej, a więc katechetyką, teologią pastoralną, a także z teologią kultury oraz teologią sztuki. Niezwykle istotną kwestię stanowi zespół zagadnień odnoszących się do problematyki moralnej. Etyka środków przekazu to coś więcej, niż tylko etyka dziennikarska, gdyż dotyczy zarówno producentów, twórców, jak i odtwórców – sprawozdawców, aktorów – wszelkich przekazów medialnych, nie tylko informacyjnych i publicystycznych, ale także rozrywkowych. Problem formacji sumień ludzi mediów, a dokładniej osób identyfikujących się ze swoją wiarą i Kościołem oraz pragnących przestrzegać wyznaczanych przezeń norm i zasad etyki zawodowej, łączy teologię moralną z teologią środków społecznego przekazu, gdyż to ona ukazuje specyfikę i odrębność rzeczywistości medialnych.

Teologia mass mediów należy do posoborowej wizji teologii rzeczywistości ziemskich jako refleksji nad fenomenami doczesności oraz ich odniesieniem do perspektywy eschatologicznej. Chrystianizm jest realny i nie utożsamia choćby najpomysłniejszej egzystencji ziemskiej z niebem. Pokazuje jednak, że doczesność jest czasem i miejscem zmagania o lepszy świat, o własną doskonałość wewnętrzną człowieka, o realizację jego ziemskiego powołania. Jeśli zaś ono dokonuje się w obrębie świata mediów, to może stanowić przedmiot refleksji teologii środków społecznego przekazu.

Kolejne zagadnienia dotyczą inspirowania i odpowiedniego przedstawiania treści teologicznych w przekazach medialnych o charakterze katechetycznym, pastoralnym,

²³ Zob. Jan Paweł II, *Encyklika Redemptoris missio o stałej aktualności posłania misyjnego*, p. 37, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 2007, s. 554 – 555; por. G. Łęcicki, *Media audiowizualne w nauce Jana Pawła II*, Warszawa 2012, s. 248 – 251.

formacyjnym. O ile ustalenie treści podlega refleksji dogmatycznej czy teologiczno moralnej, to wybór formy przekazu powinien być skutkiem analizy podejmowanej przez teologię środków społecznego przekazu jako dyscypliny analizującej zagadnienie komunikacji religijnej.

Osobnym problemem badawczym wydaje się wpływ przekazów medialnych zarówno na sumienie, jak i na konkretne wybory moralne i egzystencjalne, w tym również religijne i polityczne, a także na percepcję prawd wiary oraz identyfikację ze wspólnotą Kościoła. Analiza dziejów religijnych środków przekazu oraz ich wpływu społecznego przekracza badania historii mediów, gdyż wkracza na obszar studium teologicznego, wymagającego odpowiedniej wiedzy specjalistycznej.

Teologia środków społecznego przekazu, określana też czasem jako teologia komunikacji, należy do grupy nauk stanowiących teologię praktyczną²⁴.

Przedstawiony zarys problematyki badawczej, stanowiący o tożsamości teologii mediów, jednoznacznie potwierdza jej przynależność do nauk humanistycznych. Wobec zakwalifikowania nauk o mediach do grupy nauk społecznych konieczny wydaje się postulat równoczesnego zaliczenia nauk o mediach zarówno do nauk społecznych, jak i humanistycznych (podobnie rzecz się ma w przypadku politologii oraz historii). W obszarze badań teologii środków społecznego przekazu znajdują się bowiem również zagadnienia i kwestie społeczne. Teologia środków społecznego przekazu powinna zaś być zakwalifikowana jako subdyscyplina nauk o mediach.

Specyfika teologii mediów audiowizualnych

Wobec zdominowania współczesnej kultury przez cywilizację obrazu na szczególne podkreślenie zasługuje postulat rozwijania teologii mediów audiowizualnych jako odrębnej dziedziny teologii środków społecznego przekazu. Jednym ze źródeł teologii mediów audiowizualnych wolno uznać teologię sztuki. Teologia filmu, analizująca treści religijne oraz ważne problemy egzystencjalne i moralne w przekazach filmowych, najczęściej fabularnych²⁵, nie wyczerpuje wszystkich kwestii należących do przekazów audiowizualnych. Treści religijne, a więc podlegające refleksji teologicznej, występują bowiem nie tylko w kinematografii, ale również w innych mediach i przekazach audiowizualnych, na przykład videoclipach czy reklamach.

Do istotnych zadań teologii mediów audiowizualnych – w wymiarze analizowania przekazów kinematograficznych – należy nie tylko poszukiwanie i odkrywanie najgłębszego sensu odbieranych obrazów, ale także uczenie widzów takiego patrzenia ze zrozumieniem. Swoistą pokusą czyhającą na odbiorców mediów audiowizualnych jest pochopne utożsamienie patrzenia/widzenia ze zrozumieniem. Dydaktyka umiejętności

²⁴ Powyższe refleksje autor przedstawił w Warszawie 22 czerwca 2012 r. w formie referatu *Teologia środków społecznego przekazu jako wyzwanie XXI wieku* ogłoszonego podczas konferencji naukowej „Tożsamość nauk o mediach”, zorganizowanej przez Instytut Dziennikarstwa Uniwersytetu Warszawskiego.

²⁵ Zob. M. Lis, *Teologia wizualna w filmie*, w: *Kultura wizualna – teologia wizualna*, w: W. Kawecki, J. S. Wojciechowski, D. Żukowska-Gardzińska (red.), Warszawa 2011, s. 175, 178 – 179.

odczytywania filmu w perspektywie religijnej wydaje się jednym z priorytetowych zadań teologii mediów audiowizualnych.

W tradycji chrześcijańskiej znany jest specyficzny model uprawiania sztuki. Najwznioślejszym jej fenomenem jest ikona jako zobrazowane słowo Ewangelii, oryginalne malarstwo przedstawiające prawdy teologiczne w sposób symboliczny. W epoce mediów audiowizualnych i rozwoju osobnego gatunku kina, jakim jest film religijny, wolno sformułować postulat przekazu prawd wiary w formie nie tylko produkcji dokumentalnych, ale i fabularnych. Teologia mediów audiowizualnych, zajmująca się badaniem, analizą, ale i inspirowaniem ruchomych obrazów w przekazie medialnym, powinna także obejmować zarówno formację twórców, wykonawców, jak i formację odbiorców, uwrażliwiająca na przesłanie piękna, dobra i prawdy.

Odbiór przekazów audiowizualnych, a głównie filmów, łączy doświadczenie intelektualne z przeżyciem artystycznym. Ta specyfika wymaga odpowiedniej refleksji dotyczącej znaczenia uczuć w przeżyciu religijnym i ukazania ich właściwego miejsca wobec rozumu oraz woli. Charakteryzując rozbieżność między lekturą a oglądaniem niektórzy badacze wskazują na fakt, że media tradycyjne – prasa i książka – propagują idee, natomiast media audiowizualne, a głównie film – przekazują emocje. Takie określenie, choć bardzo ogólne i niezbyt precyzyjne, zawiera jednak element prawdy, wskazujący na rolę uczuć w przeżywaniu odbioru przekazu audiowizualnego²⁶. Ten rodzaj przeżycia religijnego wymaga więc osobnej refleksji, która może stanowić jeden z obszarów badań teologii mediów audiowizualnych.

Ogromna złożoność przekazu audiowizualnego, na który składa się wiele elementów, jak w przypadku filmu fabularnego m. in. obraz, ruch, dźwięk, muzyka, kolor, plener, scenografia, sztuka aktorska, treść dialogów, sposób narracji, tempo rozwoju akcji, wymaga wszechstronnej analizy umożliwiającej dogłębne poznanie najistotniejszego, fundamentalnego przesłania, jak i intencji twórców. Nie bez znaczenia jest również wiedza na temat kontekstu historycznego oraz ideologicznego odnoszącego się do oglądanego przekazu. Analogicznie do badania zawartości medialnych przekazów słownych²⁷, jak i obrazów nieruchomych, wyzwaniem współczesności, przed którym staje teologia mediów audiowizualnych, jest analiza przekazów audiowizualnych, filmowych w perspektywie badania sposobu przedstawiania w nich problemów egzystencjalnych, moralnych, religijnych.

Wyzwanie trzeciego tysiąclecia

Określenie tożsamości i odrębności teologii środków społecznego przekazu i teologii mediów audiowizualnych dokonuje się w ciągle trwającym procesie rozwoju, determinowanym w decydującym stopniu nie tyle przez refleksję metodologiczną, ale raczej po-

²⁶ Popularność rozmaitych filmów grozy, horrorów tłumaczona bywa potrzebą przeżywania silnych emocji - w tym przypadku strachu.

²⁷ Por. W. Pisarek, *Analiza zawartości przekazów*, w: *Metodologia teologii praktycznej*, w: W. Przychyna (red.), Kraków 2011, s. 171 - 172, 178.

przez podejmowanie aktualnych badań wynikających z wyzwań współczesnej sytuacji medialnej, również ulegającej nieustannym, niezwykle dynamicznym przemianom. Zarysowana zaledwie problematyka badawcza może sugerować koncepcję teologii środków społecznego przekazu jako nauki interdyscyplinarnej, ale jednocześnie stanowiącej subdyscyplinę nauk o mediach, a zarazem łączącej obszar ich badań społecznych z humanistycznymi. Teologia mediów audiowizualnych jawi się zaś jako jeden z działów teologii środków społecznego przekazu.

Prawidłowo odczytać ruchomy obraz, zrozumieć sens – poprzez pryzmat wiedzy teologicznej i medioznawczej, to jedno z fundamentalnych zadań teologii mediów audiowizualnych²⁸. ■

O AUTORZE:

dr Grzegorz Łęcicki – najpierw publicysta i dziennikarz prasowy oraz radiowy, potem nauczyciel akademicki przedmiotów medialnych; w latach 2010-2012 zastępca dyrektora IEMiD; w latach 2007 - 2011 prorektor Warszawskiej Wyższej Szkoły Humanistycznej im. B. Prusa. Autor książek poświęconych życiu, posłudze i nauczaniu Jana Pawła II, a także biografii bł. Matki Teresy z Kalkuty, ks. Zdzisława Peszkowskiego i Bolesława Prusa oraz monografii o wpływie chrześcijaństwa i Kościoła na rozmaite dziedziny kultury i cywilizacji oraz o małżeństwie i rodzinie w nauczaniu i doświadczeniu Kościoła; autor rozprawy „Media audiowizualne w nauczaniu Jana Pawła II” (Warszawa 2012), badacz mediów audiowizualnych, felietonista „Echa Katolickiego”.

²⁸ Choć „tematyka wizualności dla teologii jest w Polsce nowatorska” (W. Kawecki, *Wizualność kultury i teologii*, w: *Kultura wizualna...*, dz. cyt., s. 23), to jednak od lat permanentnie jest rozwijana na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, gdzie – co jest ewenementem w skali światowej – istnieje Instytut Edukacji Medialnej i Dziennikarstwa, w którego strukturze znajduje się katedra teologii środków społecznego przekazu.